

Gledajući dostupnu literaturu na bosanskohercegovačkome tržištu koja obrađuje ovu tematiku, ova knjiga svakako daje puni doprinos razumijevanju osnovnih načela i funkcija diplomacije i diplomatsko-konzularnog prava danas, te bi uz male tehničke dorade propusta koji se zapažaju na nekoliko prvih stranica knjige, mogla postati vodećim tekstom o osnovama diplomatskih odnosa u svijetu. ■

Enis Omerović

Stoljeće HKD Napredak (1902.-2002.). Zbornik radova znanstvenoga simpozija u povodu 100. obljetnice osnutka *HKD Napredak*, održanoga 6. i 7. rujna 2002. u Sarajevu. Sarajevo-Zagreb: *HKD Napredak, Sarajevo-HKD Napredak, Zagreb*. 2007. 631 str.

Nakon pet godina od održavanja znanstvenoga skupa povodom stote obljetnice od osnutka *HKD Napredak*, objavljen je zbornik radova na zadovoljstvo znanstvene i uopće čitalačke publike. Tridesetčetiri znanstvena rada uz predgovor, program simpozija, pozdravne govore, kazala imena, mjesta, zemljopisnih pojmova i popisa autora radova, čini ovaj zbornik obimnim djelom.

Početni granični datumi o predmetu istraživanja započinju 14. rujnom 1902. godine, kada je u Mostaru utemeljeno "Hrvatsko potporno društvo za potrebne đake srednjih i visokih škola iz Bosne i Hercegovine" i 11. studenom 1902., kada je u Sarajevu nastalo "Hrvatsko društvo za namještanje djece u zanate i trgovinu", koje je 1904. preimenovano u "Hrvatsko društvo *Napredak* – za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata – katolika Sarajevo". Važan je i datum 9. lipanj 1907. kada su se ova dva društva ujedinila pod imenom "Hrvatsko kulturno društvo *Napredak*" sa sjedištem u Sarajevu, na čiju stoljetnicu se pojavio ovaj zbornik, tako da je kašnjenje u publiciranju dobilo simbolički značaj. Nakon ujedinjenja, *Napredak* je 47 godina uspješno djelovao, do 1949. godine, kada su ga u paketu sa ostalim nacionalnim prosvjetnim i kulturnim društvima tadašnje političke vlasti utopile u masovne agitpropovske organizacije. Sljedećih 41 godinu *Napredak* je ostao u sjećanju i spomenu, da bi tek padom komunizma u Europi i disolucijom SFR Jugoslavije mogao nastaviti djelovanje od 9. lipnja 1990. godine dalje u budućnost. Nastao početkom 20. stoljeća, a obnovljen krajem istog stoljeća u svojoj upornosti, a nikad bez teškoća, nastavlja svoju

kulturnu i duhovnu misiju prvenstveno u Bosni i Hercegovini, povezujući je sa svijetom putem svojih podružnica.

Seriozno urađeni prilozi zaslužuju da ovom prigodom prelistamo zbornik. Uvodni članak "Povijesna uloga *Napretka* i suvremena pozicija Hrvata BiH" Franje Kožula problematizira suvremeni trenutak hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini uz sugeriranje traženja novih načina djelovanja *Napretka* primjerenih novom vremenu, ne odričući se dugogodišnje tradicije. Nakon ovog priloga sa tematiziranjem aktualnog trenutka, fra Andrija Nikić vraća nas na same početke pišući na temu "Utemeljenje *Hrvatskog potpornog društva* odnosno *Napretka*". Zatim, Stjepan Galić u svom radu opisuje "Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* u Mostaru od 1945. do ukinuća 1949. godine". O značaju *Napretka* u političkom životu Hrvata u Bosni i Hercegovini upoznaje nas Milenko Brkić radom "Hrvatska narodna zajednica i *Napredak* – *Jedno srce jedna duša – cor unum et anima una*". O važnosti predsjednika i njihovom doprinosu razvitku *Napretka*, Franjo Topić, sadašnji predsjednik, osvrnuo se u radu "Predsjednici *Napretka*" pojedinačno na podatke iz životopisa o deset imena koja bi zbog pijeteta prema njima i ovdje trebalo spomenuti. To su bili: dr. fra Radoslav Glavaš, Ivan Raguz, Anto Palandžić, fra Špiro Šimić, fra Nikola Šimović, Tugomir Alaupović, Antun Tandarić, Aleksa Đebić, Anto Alaupović i posljednji do ukinuća Vladimir Čaldarević.

Za djelatnost *Napretka* osobitu važnost imali su đački domovi, a o jednom od njih "Konvikt kralj Petar Svačić u Mostaru i njegovi prefekti" piše Tomo Vukšić. Na djelovanje *Napretka* s akcentom na vrijeme Kraljevine Jugoslavije osvrnuo se Srećko Džaja u radu pod naslovom "Društvo *Napredak* u jugoslavističkom razdoblju". Nakon razdoblja Kraljevine Jugoslavije, Drugog svjetskog rata i NDH, dolaskom Komunističke partije Jugoslavije na vlast, uspostavljeni su društveno-politički uvjeti u kojima nije bilo mjesta za djelovanje institucija civilnog društva uopće, pa tako ni nacionalnih društava bez obzira na njihovu kulturnu, potporna i prosvjetnu djelatnost. Na ovu problematiku se osvrnula autorica ovog prikaza sa prilogom pod naslovom "Političke prilike u Bosni i Hercegovini, koje su uvjetovale zabranu rada nacionalnih kulturnih društava s posebnim osvrtom na *Napredak* (1945.-1949.)". U promicanju hrvatskoga kulturnog i nacionalnog identiteta *Napredak* je bio veoma aktivan, pa tako i o tome kakva je bila "Napretkova uloga u obilježavanju tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva 1925. godine", obrazložio je Zlatko Matijević. Na istu temu je naslovljen rad Pave Živkovića "1000 godina Hrvatskog Kraljevstva i *Napredak*". Tijekom postojanja *Napretka* vrlo važan segment djelovanja bilo je osnivanje i angažiranost u radu njegovih podružnica, o čemu piše Zdravko Dizdar u prilogu "Uloga glavne podružnice Hrvatskog kulturnog društva *Napredak* Zagreb u stvaranju mreže i radu *Napretkovih* organizacija na području Hrvatske (1921.-1949.)". Na

temu “Djelatnost, uloga i značaj HKD Napredak u Lici, Hrvatskom primorju i Gorskotom kotaru (1926.-1945.)” govori Zdravko Matić. Osobito zanimljiv rad za bosanskohercegovačke povjesničare je prilog Jure Krište pod naslovom “Političke promjene i mijene povijesnih interpretacija u *Napretkovim* kalendarima (1941.-1948.)”. Na primjeru jedne zabave, “*Napretkova* zabava u Stocu 1931. godine”, Stjepan Ivanović ilustrativno pokazuje samo jednu od njegovih djelatnosti.

Da bismo spoznali *Napretkovu* prošlost i napisali njegovu povijest, historičarima su potrebna povijesna vrela o čemu na detaljan i instruktivan način pišu Matko Kovačević i Krunoslava Lovrenović Zeba “*Napretkovo* arhivsko blago”. O značaju *Napretkovih* kalendara informira nas Franjo Marić u prilogu “*Napretkovi* hrvatski narodni kalendari od 1907. do 2002. godine”, a o ukupnoj izdavačkoj djelatnosti Olga Lalević i Andrea Dautović u “Bibliografiji *Napretkovih* kalendara i glasila *Napredak*”. Ova dva posljednja rada imaju priložene ilustracije tako da vizuelno možemo prepoznati naslovnice prezentiranih izdanja u različitim povijesnim periodima. *Matica Hrvatska* jedna je od nezaobilaznih ustanova u povijesti i sadašnjosti hrvatskog naroda, te o njejoj suradnji sa *Napretkom* piše Stipe Kutleša “*Matica hrvatska i Napredak*”. Jedan od prioritarnih zadataka prosvjetno-kulturnih društava toga vremena bilo je opismenjavanje stanovništva, u čemu je *Napredak* bio veoma aktivan. Suradjujući sa ostalim organizacijama postizani su značajni rezultati, a o jednoj od njih upoznaje nas Suzana Leček “*HKD Napredak i Seljačka sloga u borbi za pismenost*”. U smislu podizanja razine u obrazovanosti stanovništva važne su bile knjižnice, a o “*Napretkovoj* knjižnici u Sarajevu” Tomislav Išek prati njeno osnivanje, daje strukturu korisnika kao i raspoložive naslove knjiga. “Povijesni prilozi Marka Perojevića u *Napretkovim* izdanjima” je tematika koju je elaborirao Milko Brković, a Ivo Pranjković sa filološkog aspekta analizira pisanje “Tugomira Alaupovića o fra Frani Jukiću”. Glazba je bila nerazdvojan dio *Napretkove* djelatnosti. Dva kratka priloga Zdravka Miloševića “*Napretkova* glazba (1931.-1945.) i Dževada Šabanagića “Značaj i uloga HKD *Napredak* u gajenju muzičke umjetnosti u razdoblju 1992.-1993. godine” su podsjetila samo na neke aktivnosti i ljude koji su dali doprinos razvoju glazbe u okviru *Napretkove* djelatnosti. *Napretkovo* graditeljstvo posebno je poglavlje u njegovoj ukupnoj djelatnosti. Da je potrebno napraviti znanstveni skup samo o ovoj problematici ukazuje rad Marine Bagarić pod naslovom “Arhitekt Dionis Sunko i sarajevska *Napretkova* palača”.

Za brojne djelatnosti važna su financijska sredstva i ukupan državno-politički milje u kojem može optimalno djelovati jedno društvo. Žarko Primorac tretira “Samoopstojnost Bosne i Hercegovine i djelovanje *Napretka*” u kontekstu sugeriranja da se i HKD *Napredak* uključi u razvijanje ideja i koncepata ekonomskog razvoja

hrvatskog korpusa u okvirima cjelovite Bosne i Hercegovine. Financije su tema rada “Analiza *Napretkovih* financijskih izvještaja (1906.-2002.)” autora Hrvoja Šapine.

Kada se počne istraživati povijest *Napretka* tada je uočljiva brojnost pitanja o kojima se mogu napisati obimnije monografije. Na to nas upućuju sljedeći radovi: Radovana Marušića “Nikola Šop i Jajce (Šopovi dani na Plivi)“, zatim Tomislava Batinića “Hrvatsko planinarsko društvo Bjelašnica 1923. u Sarajevu”, Berislava Topića “*Napretkov* pogled na zdravstvo u Bosni i Hercegovini iz 1992. godine”, Ivana Markešića “Zdravi i truli plodovi: je li *Napretkov* ekumenizam imao smisla u (be) smislu rata u Bosni i Hercegovini (1992.-1995.)?”, Mirka Pejanovića “*Napretkov* model razvoja nacionalne kulture hrvatskog naroda u multietničkom bosansko-hercegovačkom društvu (politološka analiza društvene uloge *Napretka* u ratnom i postdaytonskom vremenu)” i Mladena Bevande “*Napretkov* doprinos hrvatskom identitetu”.

Posljednji prilog u zborniku pod naslovom “Kako je djelovala poslijeratna *Napretkova* središnja uprava (1945.-1949.)” osobito je interesantan za istraživače povijesti Bosne i Hercegovine u socijalističkom razdoblju, jer autor Mladen Čaldarović s mnogo detalja opisuje metode djelovanja komunističke vlasti unutar nacionalnih društava, mimikriju vlasti u svom djelovanju u tom prijelaznom periodu, zatim korištenje obrazovanih pojedinaca da svaki u svom nacionalnom društvu dovrši posao likvidacije u ime vlasti, a to dokidanje javnosti prezentira kao samogašenje istih. Sav taj trud se financijski isplatio jer je “*U ime naroda*” oduzeta ogromna imovina koja ni nakon obnavljanja društava 90-tih godina pa do danas nije upotpunosti vraćena. Ovaj rad podstiče na razmišljanje. Kada se uzme prvi dio razvoja *Napretka* do 1949. godine osebujan je njegov razvoj. Nakon obnoviteljske skupštine 90-ih godina, a pogotovo u ratu njegov doprinos u mnogim djelatnostima je izuzetan i nemjerljiv. Mada je za povjesničara neprimjereno postavljati pitanje dokle bi dosegao njegov razvoj da nije bilo prekida od pola stoljeća, ipak se to pitanje nameće u kontekstu prekida razvoja civilnog društva uopće na prostoru Jugoistočne Europe gdje su komunističke partije usmjeravale i dozirale modernizaciju društva. Ponekada se čini da je bosanskohercegovačko društvo u svom punom modernizacijskom smislu moralo krajem 20. stoljeća krenuti sa polazišta gdje se nakon Drugog svjetskog rata zastavilo. Na primjeru povijesti nacionalnih društava u Bosni i Hercegovini moguće je pratiti i domete ukupnih društvenih odnosa u kojim su djelovali.

Broj stranica ovoga zbornika zadivljuje na prvi pogled, ali isto tako ukazuje na potrebu daljnjih istraživanja *Napretkove* povijesti. Svaki od radova je podsticajan jer ukazuje na brojne pravce djelatnosti HKD *Napredak*. Potrebno je istaći urednike, prof. dr. Marka Josipovića i prof. Iliju Drmića, koji su uspješno ukomponirali različite tematske priloge u obiman zbornik radova.

Tehnička oprema knjige je na zavidnoj razini. O ugledu *Napretka* u bosansko-hercegovačkom društvu izričito kazuju objavljeni pozdravni govori gostiju: prof. dr. Safeta Halilovića, uzoritog gosp. kard. Vinka Puljića, prof. dr. Josipa Vrbošića, akademika prof. dr. Božidara Matića, prof. dr. Šaćira Filandre, prof. dr. Teodora Romanića, akademika fra Perice Vidića, prof. dr. Borisa Tihog, prof. dr. Jakova Pehara, fra Mije Džolana, Gradimira Gojera, Severina Montine i dr. Ibrahima Karabegovića. U dobrom maniru predsjednika *Napretka* prof. dr. Franje Topića, uzvraceno je zahvalama na dolasku, lijepim riječima o *Napretku* i željama za uspješnom suradnjom ubuduće.

Slijedi preporuka, pročitajte ovaj zbornik u kojem ćete naći puno zanimljivih detalja, a znanstvenici obilje motiva za daljnja istraživanja. Kada se budu organizirali sljedeći simpozijumi o *Napretku* možda bi bilo korisno tematizirati ih prema pojedinim područjima djelatnosti, čime bi se dobila jasnija i dublja slika o ovom kulturnom društvu kroz prošlost. Za neka kasnija vremena kada se rekonstruiraju sve bitne povijesne sastavnice, bilo bi dobro napraviti kompariranje sa historijskim razvojem ostalih društava: *Preporodom*, *Prosvjetom* i *La Benevolencijom*, što bi sigurno doprinijelo boljem razumijevanju nacionalnih odnosa u bosanskohercegovačkom društvu. ■

Vera Katz

Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta, Sonja Biserko (ur.).
Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava, 2006, 1125 str.

U periodu agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu u Srbiji su, iako malo-brojne i prevladane, postojale nevladine organizacije koje su imale za cilj promovirati zaštitu "ljudskih prava". Jedna takva organizacija, osnovana 1994. godine, radi na publiciranju brojnih radova vezanih za ratove u bivšoj Jugoslaviji i bezbroj puta narušena "ljudska prava". Zbirka radova *Bosna i Hercegovina – Jezgro velikosrpskog projekta* štampana 2006. godine u Beogradu samo je jedna u nizu publikacija Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. U zborniku su zastupljene pravne teme, ali su objavljeni i tekstovi iz novinskih članaka, te pisma i dnevnički stanovnika Sarajeva. Američki fotograf Ron Haviv zaslužan je za fotografiju na koricama ove knji-